

Όνοματεπώνυμο Λέντια Λάτο

Εξάμηνο Δ΄

Αρ. Μητρώου 10614

Μάθημα "Το Αιγαίο και η Μεσόγειος κατά τη 2η χιλιετία π.Χ."

ΤΑΦΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΠΥΡΑΜΙΔΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ

Για τους Αιγύπτιους η θρησκεία ήταν ζωτικής σημασίας και αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής τους. Ήταν ένας βαθιά θρησκευόμενος λαός, όπως πληροφορούμαστε από σωζόμενες απεικονίσεις τάφων, ταφικά κτερίσματα και σχετικές επιγραφές. Πρόκειται για θρησκεία που αφορά την

1. λατρεία άψυχων αντικειμένων σε πολλές περιπτώσεις (όπως είναι τα ιερά φυτά και λίθοι, αιώνιες θεότητες με μορφή ιερών σημείων, ο φетиχισμός (fetish))
2. λατρεία ιερών ζώων (όπως για παράδειγμα η αγελάδα, κροκόδειλος, φίδια, γεράκια κλπ)
3. λατρεία κοσμικών δυνάμεων, όπως του ηλίου, της σελήνης και των άστρων που είχαν εξέχουσα θέση στο αιγυπτιακό πάνθεον

Η αιγυπτιακή θρησκεία δεν αρκείται ωστόσο στον φетиχισμό και την λατρεία ιερών ζώων, αλλά δημιουργεί θεούς συνδυάζοντας μορφές ζώων και ανθρώπων, στους οποίους αφιερώνουν ιερά (π.χ. Min, Osiris, Ptah). Ειδικότερα, ο Φαραώ, ο βασιλιάς της Αιγύπτου, θεωρείται η ενσάρκωση θεότητας και συγκεντρώνει στο πρόσωπό του όλες τις εξουσίες. Στην Προδυναστική περίοδο οι Φαραώ του Αρχαίου βασιλείου καθιέρωσαν επίσημη θρησκεία με επίκεντρο τις κοσμικές δυνάμεις, το πάνθεο της 'ιερής ενέδρας', όπως ονομάστηκε, με κύριες θεότητες τον Re-Atum, τον θεό ήλιο, πατέρα των θεών. Οι Αιγύπτιοι θεωρούσαν τον θάνατο θεϊκή παρέμβαση και φρόντιζαν ιδιαίτερα για την μεταθανάτια ζωή. Η πίστη του θεού Ηλίου επηρέασε βαθιά την σκέψη των Αιγύπτιων. Πίστευαν πως μπορεί να προστατέψει της ψυχές τους από τους κακούς δαίμονες και να εξασφαλίσει μια θέση στα αστέρια, σε μια αιώνια και γαλήνια ζωή.

ΑΡΧΗ ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗΣ ΤΑΦΙΚΩΝ ΝΑΩΝ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Στον Αιγυπτιακό λαό υπήρξε βαθιά ριζωμένη η πεποίθηση και η πίστη ότι ο νεκρός ζει στον τάφο, στην αιώνια κατοικία του. Η ψυχή με τον θάνατο απελευθερώνεται από το σώμα και μετακινείται στο επιτύμβιο άγαλμά του, όπου γίνονταν και οι μεταθανάτιες προσφορές. Η μεταθανάτια αυτή αντίληψη για την ζωή ενισχύεται περισσότερο με την

ύπαρξη φτωχικών οικισμών στην επίγεια ζωή. Διακρίνεται γενικότερη αδιαφορία και απουσία λίθου στην αρχιτεκτονική, οδηγώντας μας σε πιθανά συμπεράσματα για κατοίκηση σε σκηνή ή σε κυκλικές-ωοειδείς καλύβες από φθαρτά υλικά (πηλό, καλάμια). Παρατηρείται, δηλαδή, αυξημένη φροντίδα όσον αφορά τη μεταθανάτια ζωή και τον μεταθανάτιο «οίκο», παρά της επίγεια ζωής.

Τα είδη των ταφικών οικοδομημάτων είναι τέσσερα. Το πρώτο είδος τοποθετείται στην Παλαιολιθική εποχή. Πρόκειται για την πρώτη μορφή τάφου στην έρημο της Νουβίας. Ήταν ωοειδή ορύγματα (λάκκοι) στην άμμο, όπου ο νεκρός τοποθετούνταν σε εμβρυική ή διασκελισμένη στάση (στάση βάδισης ή υπερπήδησης εμπόδιου), να κοιτάζουν προς την Ανατολή. Τα ταφικά κτερίσματα απουσίαζαν εξ ολοκλήρου.

Τα δεδομένα αλλάζουν στην Νεολιθική εποχή με την ανάπτυξη της γεωργικής και κτηνοτροφικής δραστηριότητας των Αιγυπτίων, που ευνοούνταν φυσικά από τον ποταμό Νείλο, την βελτίωση των κυνηγετικών ικανοτήτων τους, και την παραγωγή κεραμικών, γεωργικών εργαλείων κτλ. Το είδος που τελικά προκύπτει από την σταδιακή εξέλιξη του απλού λακκοειδούς τάφου είναι ο μπασταμπάς, που προηγείτο των πυραμίδων. Πρόκειται για μικρό, σχετικά απλό ορθογώνιο και υπέργειο τάφο με λίθινους ή πλίνθινους τοίχους, και με ξεχωριστά διαμερίσματα για τον νεκρό και τα κτερίσματά του.

Οι λαυξευτοί τάφοι άρχισαν να χρησιμοποιούνται στην Άνω Αίγυπτο παράλληλα με τον μασταμπά, όμως εξελίχθηκε ιδιαίτερα κατά την Πρώτη Ενδιάμεση Περίοδο και στο Μέσο Βασίλειο. Αρχικά, ήταν ένα τετράγωνο δωμάτιο χωρίς κίονες. Σύντομα όμως απέκτησε πολύ σύνθετη δομή με υπόστυλες αίθουσες, μνημειακές είσοδους και εσωτερικό διακοσμημένο με τοιχογραφίες. Οι περίτεχνοι αυτοί ιδιωτικοί τάφοι έπαψαν να κατασκευάζονται προς το τέλος της 12^{ης} Δυναστείας, πράξη που ερμηνεύεται ως προσπάθεια των Φαραώ να περιορίσουν την δύναμη των τοπικών ηγεμόνων.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΥΡΑΜΙΔΕΣ

Τίποτα άλλο δεν εκφράζει καλύτερα τον μνημειώδη και διαχρονικό χαρακτήρα της Αιγυπτιακής τέχνης και αρχιτεκτονικής από τις 80 πυραμίδες (οι 19 σώζονται). Η ξαφνική εμφάνιση της μνημειώδους αρχιτεκτονικής του λίθου αντικατοπτρίζει και φέρνει στο φως ένα σημαντικό καλλιτεχνικό αιγυπτιακό επίτευγμα. Το τριγωνικό και κωνικό σχήμα της αιγυπτιακής πυραμίδας θεωρείται πως συμβόλιζε τον αρχηγόνο λόφο, όπου δημιουργήθηκε ο κόσμος. Επίσης, οι Αιγύπτιοι πίστευαν πως αναπαριστούσαν τις ακτίνες του ηλίου έτσι όπως κατεβαίνουν κατευθυνόμενες στην γη. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως οι περισσότερες πυραμίδες που μας σώζονται δεν είχαν την ίδια όψη με την σημερινή, αλλά ήταν καλυμμένες με γυαλιστερό άσπρο ασβεστόλιθο, ο οποίος σε συνδυασμό με το φως του ηλίου είχε εκτυφλωτική απόδοση και εμφάνιση. Με τον τρόπο αυτό προσπαθούσαν να προσεγγίσουν την λάμψη του ήλιου, καθρεφτίζοντας ουσιαστικά τις ακτίνες του στην λεία και έντονα εκθαμβωτική επιφάνεια του πυραμιδικού συγκροτήματος. Το σχήμα επίσης, μπορεί να οφείλεται στην βαθιά πεποίθηση των Αιγυπτίων ότι το σκοτεινό μέρος του ουρανού, γύρω από το οποίο φαίνονται τα περιστρεφόμενα αστέρια, ήταν και η πύλη για τον ουρανό. Έτσι λοιπόν, το ανωφερές σχήμα της πυραμίδας εξυπηρετούσε λειτουργικά την έξοδο των

στενών φρεατίων από τον ταφικό θάλαμο, στο να διαπεράσουν όλο το εσωτερικό της πυραμίδας και να κατευθυνθούν ευθέως στο κέντρο του ουρανού. Επρόκειτο, δηλαδή, για την μαγική μεταφορά της ψυχής του Φαραώ στην αιώνια κατοικία των θεών.

ΒΑΘΜΙΔΩΤΗ ΠΥΡΑΜΙΔΑ ΖΟΖΕΡ

Ως αρχαιότερη λίθινη πυραμιδική κατασκευή ορίζεται η Βαθμιδωτή πυραμίδα του πρώτου βασιλιά της 3^{ης} Δυναστείας Ζοζέρ, ο οποίος και εγκαινιάζει την περίοδο του Αρχαίου Βασιλείου, στην πόλη Μέμφιδα, πρωτεύουσα της Αιγύπτου. Θεωρείται ένα ολοκληρωμένο πυραμιδικό σύμπλεγμα, πρότυπο πλινθόκτιστου ανακτόρου του αρχαϊκού βασιλείου, που περιελάμβανε και τον νεκρικό ναό για την λατρεία του Φαραώ. Η δομή του αποτελείται από 6 βαθμιδωτά επίπεδα ορθογώνιων πλακών, επάλληλα τοποθετημένων, με το κάθε ένα να μιμείται το σχήμα του μασταμπά. Το ύψος του έφτανε στα 62,2μ. Η βάση του κεντρικού πυρήνα ήταν επενδυμένη με λειασμένο ασβεστόλιθο της Τούρα που καλυπτε τον υπόγειο νεκρικό θάλαμο, ο οποίος ήταν εξ ολοκλήρου κατασκευασμένος από ροζ γρανίτη του Ασουάν και περιβαλλόταν από λαβύρινθο, διαδρόμους και δωμάτια. Στην ανατολική πλευρά της πυραμίδας βρέθηκε μια σειρά από 11 ξεχωριστούς τάφους, με ενδεχόμενο προορισμό την ταφή των μελών της βασιλικής οικογένειας. Αξιοπρόσεκτο είναι επίσης πως στο βορειότερο τμήμα της πυραμίδας και 28μ. κάτω από την επιφάνεια του εδάφους, ανακαλύφθηκε ακόμα ένα συγκρότημα διαδρόμων και υπογείων θαλάμων. Τελικώς, ονομάστηκε Βόρειος Μασταμπάς και αναγνωρίστηκε από πολλούς αρχαιολόγους ως το κενοτάφιο του Βασιλιά Ζοζέρ. Ιδιαίτερα σημαντική, όπως απεικονίζουν σχετικές αναπαραστάσεις και συγκεκριμένα αυτή που βρέθηκε στην πυραμίδα του Ζοζέρ, ήταν η τελετή του Ιωβηλαίου ή Χέμπ-Σεντ του Φαραώ, μια σειρά τελετουργικών δρωμένων που στόχευαν στην ανανέωση των φυσικών δυνάμεων του βασιλιά και του καθιερωμένου χρόνου κυβέρνησης του (περίπου 30 χρόνια), και όπως φαίνεται σε συνάφεια με τις ταφικές διαδικασίες μετέδιδαν την ευχή για την αιώνια διάρκεια της βασιλικής ισχύος.

ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΚΑΝΟΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ ΠΥΡΑΜΙΔΑΣ

Στις αρχές της 4^{ης} Δυναστείας, που θεωρείται χρυσή περίοδος για την ιστορία των πυραμίδων, την βαθμιδωτή μορφή πυραμίδας διαδέχθηκε η κανονική γεωμετρική πυραμίδα και οριστικοποιήθηκε ο ρόλος και η μορφή του πυραμιδικού συγκροτήματος. Πιο συγκεκριμένα το κάθε συγκρότημα περιελάμβανε

1. Νεκρικό ναό (άνω ναός ή ναός της πυραμίδας).
2. Ναό της κοιλάδας (κάτω ναός) ο οποίος συνδέονταν με τον ποταμό Νείλο, ώστε η νεκρική πομπή να φτάνει στο συγκρότημα αποφεύγοντας το μακρύ χερσαίο ταξίδι.
3. Μικρότερες περιφερειακές πυραμίδες.
4. Ηλιακές λέμβους (ορύγματα λίθινα ή ξύλινα σε σχήμα λέμβου, χρήση για το ταξίδι του νεκρού στην χώρα των θεών)
5. Μασταμπάδες τάφους για τα βασιλικά μέλη, αξιωματούχους που περιέβαλλαν περιμετρικά τον νεκρικό χώρο της πυραμίδας.

ΠΥΡΑΜΙΔΑ ΣΝΕΦΡΟΥ

Παράδειγμα αυτού του είδους η πυραμίδα του Σνεφρού στο Μείντούμ, πιο ολοκληρωμένα όμως εμφανίζονται στα μεγαλειώδη συγκροτήματα της Γκίζας. Η αρχική μορφή της πυραμίδας προορίζονταν να είναι βαθμιδωτή με 7 ή 8 επίπεδα. Για άγνωστους όμως λόγους, πριν άκομα ολοκληρωθεί, τα διάκενα των βαθμίδων γεμίστηκαν με τοπικό λίθο και το οικοδόμημα καλύφθηκε πλήρως με ασβεστόλιθο της Τούρα. Έτσι, το μνημείο μετασηματίστηκε σε κανονική πυραμίδα. Πυραμίδες της εποχής του Σνεφρού είναι η Κεκλιμένη ή Ρομβοειδής πυραμίδα και η Ερυθρή πυραμίδα.

Η Κεκλιμένη η Ρομβοειδής πυραμίδα χτίστηκε αρχικά ως κανονική πυραμίδα, σταδιακά όμως το άνω μέρος της κατέρρευσε, δίνοντάς της το σημερινό περίεργο σχήμα κεκλιμένης η ψευδούς πυραμίδας.

Η Ερυθρή πυραμίδα, πήρε την ονομασία της από την κοκκινωπή απόχρωση του τοπικού λίθου που είχε ως πυρήνα της. Αποτελεί την αρχαιότερη κανονική πυραμίδα με βασικές όμως ελλείψεις, όπως τον νεκρικό ναό, ναό της κοιλάδος και μνημειώδη οδό.

ΠΥΡΑΜΙΔΕΣ ΤΟΥ ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ ΤΗΣ ΓΚΙΖΑΣ

Τρεις βασιλείς της 4^{ης} Δυναστείας ο Χέοπας, Χεφρήνος και ο Μυκερίνος επέλεξαν το οροπέδιο της Γκίζας για την ανέγερση των πυραμιδικών τους συγκροτημάτων, που πρόσθεταν στην ηγεμονική τους ισχύ εξέχουσα σημασία.

Η πυραμίδα του Χέοπα

Η πυραμίδα του Χέοπα χαρακτηρίστηκε ως ένα από τα 7 θαύματα του αρχαίου κόσμου και αποτελούσε το απόλυτο σύμβολο Φαραωνικής εξουσίας και δύναμης. Είχε ύψος 146,5μ. και μήκος βάσης 230,35μ. Το εσωτερικό ήταν αρκετά πολύπλοκο και αποτελούνταν από ένα σύστημα διαδρόμων, υπόγειους και υπέργειους νεκρικούς θαλάμους, στοές, γαλαρίες (υπόγειες στοές) κλειστά δωμάτια και φρεάτια. Η είσοδος της στην Βόρεια πλευρά, βρισκόταν σε ύψος 55μ. από την επιφάνεια του εδάφους.

Η πυραμίδα του Χεφρήνου

Κατά το πρότυπο της πυραμίδας του Χέοπα κατασκευάζονται και εκείνες του Χεφρήνου και του Μυκερίνου, απλώς πιο απλουστευμένες. Συγκεκριμένα η πυραμίδα του Χεφρήνου ακολουθεί μια ελαφρώς διαφοροποιημένη αρχιτεκτονική από εκείνη του Χέοπα. Δηλαδή, ο νεκρικός θάλαμος ήταν λαξευμένος, με εξαίρεση την οροφή του, εξολοκλήρου στον βράχο. Η δικλινής στέγη αποτελούνταν από ασβεστολιθικές πλάκες με κλίση της γωνίας τους ίδια με εκείνη των πλευρών της πυραμίδας. Δύο είσοδοι στην ανατολική πλευρά οδηγούσαν σε έναν προθάλαμο, στο πάτωμα του οποίου βρέθηκε το λαμπρό αγαλματικό γλυπτό από διορίτη του Χεφρήνου.

Αρχιτεκτονικά σημεία που ξεχωρίζουν είναι το σύμπλεγμα του νεκρικού ναού, όπως προανέφερα, το οποίο όμως, παρά το γεγονός ότι είναι πολύ παλαιό κτίσμα διατηρείται εξαιρετικά καλά έως και σήμερα, η νεκρική κοιλάδα καθώς και η αξιοθαύμαστη μνημειακών διαστάσεων σφίγγα που στεκόταν αγχέρωχη στην αρχή της μνημειώδους οδού. Η αρχιτεκτονική του νεκρικού ναού αποτέλεσε πρότυπο για όλους τους μεταγενέστερους ταφικούς ναούς έως και το τέλος του Αρχαίου Βασιλείου. Τα 6 ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτά είναι

1. Πρόστυλος τύπος ναού (αέτωμα στηριγμένο σε 2 κίονες)
2. 1 προθάλαμος με εγκάρσιο και επιμήκες τμήμα
3. 1 υπαίθρια αυλή
4. 5 κόγχες για αγάλματα
5. αποθήκες
6. 1 ιερό

Όσον αναφορά την γιγαντιαία σφίγγα της Γκίζας, που ουσιαστικά πρόκειται για σύζευξη λιονταρίσιου σώματος και ανθρώπινου προσώπου, θεωρείται ένα αριστούργημα του αρχαίου κόσμου. Στα αιγυπτιακά η σφίγγα ή Σεχέπ-Ανκχ, ερμηνεύεται ως η ζωντανή μορφή, και από την 18^η Δυναστεία και εξής ταυτιζόταν με τον Ανατέλλοντα Ώρο Χαράκχι. Η ανθρώπινη κεφαλή αναπαριστά τον βασιλιά Χεφρήνο. Αναφορικά με την αιγυπτιακή μυθολογία το λιοντάρι ήταν το σύμβολο βασιλικής εξουσίας και ήταν ο φρουρός των πυλών στον άλλον κόσμο. Έτσι, λοιπόν, η σφίγγα συμβόλιζε τον Χεφρήνο, ο οποίος ως υπόσταση του θεού Ήλιου ήταν και προστάτης του ιερού χώρου της νεκρόπολης της Γκίζας.

Πυραμίδα του Μυκερίνου

Η πυραμίδα του Μυκερίνου είναι η μικρότερη από τις τρεις πυραμίδες της Γκίζας. Χτίστηκε ως τάφος του Φαραώ της Τέταρτης Αιγυπτιακής Δυναστείας Μυκερίνου. Η πυραμίδα είχε αρχικό ύψος 65,5 μέτρα, τώρα έχει 61 μέτρα ύψος και βάση 108,5 μέτρα. Τα πρώτα 16 στρώματα στις εξωτερικές πλευρές είναι από γρανίτη, και το πάνω μέρος από ασβεστόλιθο από την Τούρα. Μέρος του γρανίτη είναι ακατέργαστο. Νότια της πυραμίδας υπήρχαν τρεις μικρότερες πυραμίδες «δορυφόροι», καμία από τις οποίες δεν είχε ολοκληρωθεί. Η μεγαλύτερη από αυτές ήταν κατασκευασμένη από γρανίτη. Η κατασκευή των άλλων δύο δεν προχώρησε πέρα από τον εσωτερικό πυρήνα της πυραμίδας.

Επικεφαλιώνοντας λοιπόν, οι πυραμίδες είναι ουσιαστικά τάφοι για τους βασιλείς της Αιγύπτου, τους Φαραώ, όπου υποδήλωναν ταυτόχρονα την βασιλική εξουσία, την θεϊκή υπόσταση και το ηγεμονικό κύρος τους. Σκοπός της πυραμίδας ήταν να «στεγάσει» τον νεκρό Φαραώ κατά τη διάρκεια της μεταθανάτιας ζωής του. Η αρχιτεκτονική μορφή τους οφείλεται, όπως προανέφερα, σε διάφορες αρχέγονες θρησκευτικές πεποιθήσεις και αντιλήψεις των Αιγυπτίων, που ταυτιζόταν με τον λόφο πάνω στον οποίο δημιουργήθηκε ο κόσμος. Στην συνέχεια, η Βαθμιδωτή πυραμίδα συμβόλιζε την σκάλα, μέσω της οποίας ο νεκρός θα οδηγούνταν στον ουρανό, μαζί με τους υπόλοιπους θεούς. Με την πάροδο του χρόνου και την εντονότερη πίστη στον θεό ήλιο, η αρχιτεκτονική μορφή της πυραμίδας άλλαξε και μετατράπηκε από βαθμιδωτή σε κανονική, ενισχύοντας κατά τον τρόπο αυτόν, την άποψη ότι πρόκειται για σχήμα των ηλιακών ακτίνων στην γη.

Για το χτίσιμο των πυραμίδων, η μόνη αρχαία πηγή που έχουμε, είναι αυτή του Ηρόδοτου, η όποια σήμερα δεν υποστηρίζεται από τους αρχαιολόγους. Συγκεκριμένα, ο Ηρόδοτος

υποστήριξε, ότι για να χτιστεί η Μεγάλη Πυραμίδα του Χέοπα χρειάστηκαν 100.000 εργάτες, για 20 χρόνια και ότι χρησιμοποιούσαν ανυψωτικές μηχανές, αλλά δεν υπάρχουν αποδείξεις γι' αυτό. Σήμερα, πιστεύουμε ότι δούλευαν 4.000 ειδικευμένοι εργάτες όλο τον χρόνο και κατά την ετήσια πλημμύρα γίνονταν περισσότεροι. Όσο για τους ογκόλιθους, είναι πιθανότερο να τους έσερναν πάνω σε ράμπα. Η οικοδομική διαδικασία για το χτίσιμο της πυραμίδας χρειαζόταν βασικά σκληρή πέτρα. Έτσι οι Αιγύπτιοι έφτιαχναν τις πυραμίδες με κομμάτια δολερίτη, ένα είδος πολύ σκληρής πέτρας. Οι «οικοδόμοι» επεξεργάζονταν την πέτρα με τα σκαρπέλα (μετάλλιο εργαλείο). Τα άκρα των σκαρπέλων τα θέρμαιναν για να είναι πιο κοφτερά. Οι οικοδόμοι χτυπούσαν τα σκαρπέλα με σφυριά. Οι εργάτες χρησιμοποιούσαν σφήνες για να σταθεροποιήσουν τους ογκόλιθους μεταξύ τους, κολλώντας τα άκρα τους σε εσοχές των λίθων. Οι άνθρωποι που έχτισαν τις πυραμίδες, υποστηρίζουν οι αιγυπτιολόγοι, δεν ήταν σκλάβοι όπως πιστεύουμε, αλλά ήταν αγρότες, οι οποίοι έκαναν μια εκ περιτροπής θητεία, εργάζονταν υπό την επίβλεψη έμπειρων τεχνιτών, ζούσαν με τις οικογένειές τους σε ένα χωριό κοντά στους βασιλικούς τάφους και δεν έχτισαν μόνο τις πυραμίδες των Φαραώ και τα πλούσια νεκροταφεία των ευγενών, αλλά και τους δικούς τους ταπεινότερους τάφους.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙ

1. <http://aegeanegyptology.gr/wp-content/uploads/2014/09/Death-and-Salvation.pdf> (Κεφάλαιο4)
2. http://users.uoi.gr/gramisar/prosopiko/vlaxopoulos/ergasies_2hxiliatia/Vasileiadi_Architektoniki_tafon_egypt.pdf
3. http://users.uoi.gr/gramisar/prosopiko/vlaxopoulos/ancient_egypt_Papadopoulos.pdf
4. <https://www.wikipedia.org/>
5. <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/agrotes-kai-oxi-doyloi-extisan-tis-pyramides/>